

A POLGÁRISKOLA KÉRDÉSÉHEZ.

(Harmadik közlemény.)

IV. A tagozatok.

Az iskola szervezete az iskola célja szerint alakul. Nem szólva a szakiskolákról, a többi iskola az általános műveltség szolgáltatásában áll, *közös és legfőbb céljuk: műveltséget adni.* De a közönségtől keresett műveltségben fokozati és árnyalati különbségek vannak, a melyek szerint tagozódhatik az iskolai organismus. *Hogy minő fokozat- és árnyalatbeli különbségek követelnek meg egy-egy tagozódást?* — ez olyan kérdés, a melyben nagyon tágas tér jut a különbségek egyéni fölbecsülésének s azért a legeltérőbb feleleteket lehet rá hallani. Föltűnő példa erre az a nem rég lezajlott áramlat, mely az egységes, egységesebb, legegységesebb iskolát erőltette, szembeállítva azzal a nézettel, mely figyelemreméltó pædagogiai okok alapján ellensége minden uniformitásnak s az iskolai szervezet sokoldalúságától a nemzeti műveltségnek sokoldalúvá s így mennél teljesebbé tételét várja.

Az egyértelmű felelet megtalálásának ezen subjectiv nehézségein kívül tárgyi nehézségei is vannak. Belejátszik a kérdésbe, hogy annak a társadalomnak, a melynek szolgáltatásában az illető közoktatási organismus áll, milyen fokozatú és mennyire sokoldalú a műveltségi szükséglete?

Ha függetleníteni akarjuk ítéletünket az egyéni fölfogásoktól, s egyúttal alkalmazni a saját társadalmunk viszonyaihoz, akkor nincs más választásunk, mint a *történelmi fejlődés* fonalát követni. A természetes fejlődés törvényei a társadalom jelenségeiben is ugyanazok, mint a szerves világban. A fejlődés folyamán az egyes szervek functioi mindinkább elkülönülnek, a nagyobb mértékű elkülönülés a fejlődés magasabb fokának felel meg, de viszont fölösleges elkülönülések a természetben nem fordulnak elő, a természet nem túloz.

Az iskolaszervezet tagozódásának kérdésében is a természetes fejlődés mutatja meg a szükséges s egyúttal elegendő mértéket. Ezen akár alul maradni, akár túl menni rajta, hiba. Hiba volna a *jelentkező* műveltségi szükségleteket figyelembe nem venni és ki

nem elégíteni, s a szervezet czélszerűsége ellen elkövetett hiba volna a tagozódásban túllépni a szükséglet követelményein.

A polgáriskola szempontjából elég lesz, ha csupán a vele párhuzamos, az elemi iskolán túlmenő iskolázás tagozódásának fejleményeit tekintjük át.

Először volt a *gymnasium*, mint egyedüli irányzat, de már fokozatbeli tagozódással. Az a tapasztalat, hogy a gymnasiumot fölkereső közönség jelentékeny része csak a gyermek serdülő koráig keresi fel az iskolát, létesítette az *algymnasiumi* tagozatot, a mely azonban csupán a tantervi anyag némi kikerekítésében érvényesült, a nélkül, hogy maga a gymnasiumi irányzat módosulást szenvedett volna.

A *reáliskola* nem nálunk fejlődött ki, már egy bizonyos fejlődési fokon készen vettük át, helyesebben: oktroyálták ránk az abszolút korszakban. Átvett alakjában már a középiskolának egy új irányzatát képviselte, a melyben viszont a fokozatbeli tagozódás már élesebben kidomborult, mint a gymnasiumban. Az *alreáliskola* nemcsak azt vette tekintetbe, hogy tanítványai fiatalabb korokban hagyják el az iskolát, hanem arra is tekintettel volt, hogy főleg az iparos osztály műveltségi szükségleteit kell elégíteni.

Már a reáliskolák behozatalával egy időben kezdtek egyes kereskedőtestületek iskolákat állítani föl azzal a czéllal, hogy abban kereskedői pályára készülő ifjak a középiskola alsó tagozatából hozott műveltségüket kiegészítsék s egyúttal némi elméleti kereskedelmi ismereteket szerezhessenek. Ezek voltak az első *kereskedelmi* iskolák, abban a ki nem kristályodott állapotban, a melyben még ma is leledzenek, össze lévén elegyedve bennök az általános és a szakképzés. Az, hogy «szakiskola» nevük ellenére is nagy tért juttatnak az általános képzésnek, okadatolja, hogy őket is föl kellett vennem az általános műveltséget adó iskolák fejlődés-folyamatának vázlatába; viszont épen ez a körülmény, hogy ezen iskolákban kezdettől máig lényeges hely jut az általános képzésnek és hogy épen a közönség kezdett ilyen iskolákat állítani, intézményekben nyilvánuló bizonyítékát szolgáltatja annak, hogy a szorosabb értelemben vett polgári osztálynak oly elemei is voltak és vannak, a melyeknek műveltségi szükségletét a középiskolák alsó tagozatai ki nem elégítették.

Ezalatt a középiskolákban előbbre haladt a fejlődési proces-

sus; domináló czéljuk mellett mindinkább háttérbe szorult az alsó tagozat által szolgált mellékezel s mindinkább teherként érezték ennek szolgálatát. E közben született meg a *polgáriskola*, mint egy új műveltségi árnyalat képviselője, épen azé az árnyalaté, a melyet a középiskolák alsó tagozatainak *kellott volna* képviselnie s a melyet az alreáliskola legalább *akart* képviselni.

A mint ezen cél szolgálataira a polgáriskolában létesült a külön szerv, ezzel a középiskolák fölszabadultak mellékezeljuktől, addigi főczéljuk egyedüli czéllá lett, konkrétebb alakot öltött. Ez ki is fejeződött aztán a középiskolai törvényben, a mely a középiskolák tagozódását megszüntette s lehetségessé tette, hogy mellétekintetektől nem gátolva, szervezetükben és tanulmányi rendjükben tisztán a középiskolai célhoz alkalmazkodjanak. A fejlődés ezen mozzanatában határozottan megvan az *előrefejlődés* kritegiuma, a mennyiben a különböző funkciók külön szervekre ruházattván át, mindenik a maga funkcióját tökéletesebben végezheti; s mivel csak a magáéhoz kell alkalmazkodnia, ebben egyszersmind a további, folytonos tökéletesedés biztosítékait bírja. Ezzel szemben azokat a törekvéseket, a melyek annak idején az egységes középiskolába a polgáriskolát is be akarták vonni, épen olyan határozottan *visszafejlésztési* törekvésnek kell tekintenünk. Lehetetlen, hogy a túlzó egységesítés barátai kellően mérlegelték volna az iskolai belső munka nehézségeit. Talán kevéssé volt alkalmuk tapasztalni, vagy hajlamuk érezni, hogy mennyire kétessé teszi az iskola munkájának sikerét a határozott, konkrét cél hiánya, a mikor még, ha van is ilyen cél, az összes erők megfeszítésével lehet azt csak megközelíteni. Szerencsés az az iskola, a mely egységes tanmenettel haladhat egy jól meghatározott cél felé. A legrégibb gymnasiumnak meg volt ez a szerencsés állapota, mert az ú. n. polgárság műveltségi szükségleteit egyszerűen nem vette figyelembe; az új középiskolának meghozta ezt a szerencsét a polgáriskola, mely ama, *többé nem mellőzhető* szükségletek kielégítését magára vállalta. Megbecsülhetetlen, de épen a középiskolai körökben alig méltányolt szolgálatot tett ezzel a középiskolának a polgáriskola, a melyért azonban eddigelé több ellen-szenvet, mint rokonszenvet aratott részükről.

Más oldalról azok a célok, melyeket a középiskolák alsótagozatai hiányosan és csonkán szolgáltak, megtalálván a maguk önálló szervét a polgáriskolában, szintén jobban megközelíthetők.

Hiányosan, mert a teljes középiskola elé tűzött főcél már az alsó tagozatban is uralkodott s e miatt abban sem érvényesülhetett eléggé az új műveltségi árnyalatnak megfelelő irányzat; csonkán, mert az új árnyalatnak nem minden fokozatát elégítették ki az alsó középiskolák, előfordulnak abban jelentékeny mennyiségben magasabb szükségletek is, a mint azt a már akkor meglévő kereskedelmi iskolák tanúsították, s a mint tanúsítja ma is azoknak nagy száma, a kik közép- vagy kereskedelmi iskolát végeznek, a nélkül, hogy főiskolákra mennének vagy kereskedőkké lennének. *Csengery* akkor úgy ítélte, hogy egy hatosztályú iskolával valamennyi, ezen irányzathoz tartozó fokozatot ki lehet elégíteni s azért a polgáriskolát hatosztályúnak szervezte.

Fokozatbeli tagozatokat — legalább a külső szervezetben — nem különböztet meg benne. Némi tantervi tagozódást azonban létesít, a midőn a Népokt. Törv. 76. §-ban azt mondja, hogy a «fiúgyermek számára alkotott polgári iskolákban a tanterv úgy állapítandó meg, hogy a polgári iskola első négy évi folyamata alatt, habár kimerítőbben, ugyanazon tárgyak taníttassanak, a melyek a középtanoda (reál, gymnasium) négy alsó osztályában taníttatnak, a latin nyelv kivételével. A többi tantárgy a tanfolyam első négy évében legfőleg megkezdhetik, s főleg a polgári iskola két utolsó évi folyamában adandó elő». Ez intézkedéssel a polgáriskola tantervébe is átment valami a középiskolák akkori tagozódásából, de hogy ez nem akart éles elkülönítés lenni, azt bizonyítja az idézett §. utolsó mondata, mely megengedi, hogy a nem közös tárgyak is *megkezdhetők*: legyenek a négy alsó osztályban.

Ennyiben tehát a hatosztályú polgári fiúiskola *egységesnek* volt szervezve s ebben a szervezetben élvezheti az egységes szervezet előnyeit s az ebben rejlő biztosítékokat fölhasználhatja további tökéletesedésére. De a mint az egységes célhoz az egységes szervezet, épen úgy szükséges az egységes szervezethez az egységes cél. *Van-é a polgáriskolának ilyen egységes célja?*

Ismétlem itt azt a meghatározást, a mit *Csengery* adott a polgáriskola föladatáról: «Van a nemzetnek egy nagy osztálya, a melynek szellemi szükségét az elemi oktatás távolról sem elégíti ki, az az oktatás pedig, a mely a fensőbb oktatásra készít elő, túlszárnyalja; a melynek módja is, akarata is van tovább taníttatni a gyermekét, mint a szegényebb, kevésbé művelt néposztályoknak, de a tanításban rövidebb idő alatt kíván célzt érni, mint azok, a

kik tudományos pályára készítik elő gyermekeiket; a melynek ennél fogva *a népiskola kevés, a gymnasium és reáliskola meg sok*. A nemzet e nagy osztálya számára is gondoskodni megfelelő tanintézetekről, oly feladat . . . » a melyet Csengery a polgáriskolával kívánt megoldani. Ismétlem azt is, hogy a francia és német hivatalos források egészen hasonló körülírásokban határozzák meg a polgáriskoláknak megfelelő iskolák célját.

Ez a körülírás sokat foglal össze. Az így meghatározott cél korántsem annyira konkrét, mint akár a középiskoláé, akár a népiskoláé. Nem lehetne-e határozottabb alakkal helyettesíteni? Megengedem, hogy szellemes emberek tudnának e helyett igen élesen meghatározott célokat fogalmazni . . . az íróasztal mellett, de a célkitűzésnek nem szabad önkényesnek lenni, a mi szerepünk nem kitalálni a célokat, hanem a társadalomban mutatkozó szükségletekből kiolvasni. Ha pedig ezt kérdezzük meg, hogy miféle szükségleteit hagyja kielégítetlenül a másik két iskolatypus: a népiskola és a középiskola? . . . nekünk is azt feleli, hogy azoknak műveltségi szükségletét, a kiknek «a népiskola kevés, a középiskola meg sok». Tárgyi oka van annak, hogy a polgáriskolai cél nem lehet élesebben meghatározni. Így is azonban határozottabb ez, mint a polgáriskola előtti középiskoláé volt, mert abban mindezekon kívül még a középiskolai cél is benne foglaltatott, a mi a polgáriskolából ki van zárva.

Vannak-e az így körülírt, polgáriskolai cél keretén belül határozottan elkülönülő *árnyalati* különbségek? Hogy jobban beleláthassunk a kérdésbe, részletezzük legalább nagyjában a társadalom ama nagy osztályát, a melyik a polgáriskolára van utalva. Ide számíthatók: a kereskedők, a jobbmódú iparos- és földművesosztály s a modern élet fejleményei által mindinkább növekedő tömege az alsó- és középfokú tisztviselőknek, magánhivatalnokoknak stb. A hány foglalkozási ág, annyiféle szakműveltséget kíván meg, ámde *a polgáriskola nem szakiskola*, általános műveltséget akar adni. A kérdés tehát úgy alakul: más irányzatú *általános műveltség*re van-e szüksége a kereskedőnek, mint az iparosnak, vagy a fentebb felsorolt többi foglalkozási ágak művelőinek? Nem kétséges, hogy szellemes emberek itt is tudnának jól distingvált különbségeket kitalálni, de nem erről van szó, hanem arról, hogy társadalmunk köztudatában kialakult-e egy ilyen árnyalatbeli megkülönböztetés és nyilatkozik-e olyan követelmény, hogy pl.

kereskedelmi polgáriskolák, iparos- vagy tisztviselő-polgáriskolák különböztessenek meg? Egyes szervező genie-k irataiban igen, de a társadalom köztudatában még eddig nem található föl ilyen megkülönböztetés. A polgárság gyűjtőneve alá foglalt ama foglalkozási ágak általános műveltségi szükséglete ez idő szerint még kielégíthető az egységes polgáriskolával (sokan még ezt is fölöslegesnek tartják), tehát a fölvetett kérdésre az a felelet, hogy *a fejlődés mostani állapotában, irányzat szempontjából, a polgáriskola egységes lehet.*

Vannak-e a polgáriskolai cél keretén belül *fokozatbeli* különbségek? Maga a cél természete olyan, hogy sok fokozatot foglal össze magában. A minimális és a maximális általános műveltségi szükséglet: a népiskola és középiskola közé eső hézag nem hidalható át egyetlen lépcsőfokkal. Akár folytonos átmenetben lehetne fokozatokat közbeiktatni, de itt sem a lehetőségekről van szó, hanem arról, hogy a magyar polgáriskola fejlődése folyamán minő fokozatbeli tagozódás mutatkozott? Ebből pedig azt látjuk, hogy a négy alsó osztálynak már az eredeti conceptióban mutatkozó, ámbár nem teljes tantervi elkülönítése, támogatva a negyedik osztályhoz kötött külön qualificatióktól s minden bizonynyal a közsükséglettől is, mind határozottabb fokozatbeli tagozat alakját öltötte föl, a mi különösen abban fejeződött ki külsőleg is, hogy a polgáriskolák jelentékeny része csak négy osztályúvá fejlődött.

Erre való tekintettel sürgettek már a régi polgáriskolai egyesületek egy olyan *tantervmódosítást*, mely a négy alsó osztályban a tananyag kikerekítését teljesebben érvényre juttassa, mint a mostani. *Tantervmódosítás*, ez a tagozódás iránt mutatkozó szükséglet kielégítésének a *megfelelő módja és mértéke.*

Mivel az alsóbb tagozat ugyanazon foglalkozási körök (iparosok, alantás tisztviselői állások stb.) műveltségi szükséglete et szolgálja, mint a teljes polgáriskola, azért irányzata is ugyanaz, mint az egészé, s így az egységes irányzatú teljes polgáriskolába belefoglalható mint fokozatbeli tagozat, a nélkül, hogy annak egységét megszüntetné. Ezzel a tagozódással a régi gymnasiumének megfelelő fejlődési stadiumban látjuk a mai polgáriskolát, de azzal az előnyére szolgáló különbséggel, hogy a polgáriskolában az alsó tagozat irányzata nem heterogén az egészével, mint volt a gymnasiumban.

A tények tanúságait keresvén, fölösleges találgatásokba

bocsátkoznunk a felől, hogy vajjon a polgáriskola jövődöbeli fejlődése is utánözni fogja-e a középiskolák eddigi fejlődésmenetét; a fejlődés jelen állapotában konstatálható az, hogy *a mai szükséglet követelménye egy egységes irányzatú polgáriskola, mely a negyedik osztály végén fokozatbeli tagozódással bír.*

Így fogta föl a helyzetet a millenniumi kongresszus polgáriskolai szakosztálya is s ezt a következő határozattal fejezte ki:

«A polgáriskola föladata: *általános, gyakorlati irányú képzést adni azoknak, a kik nem szándékoznak tudományos főiskolákban fejezni be tanulmányaikat, de azért a művelt középosztályhoz kívánnak számíttatni.*»

«E körben is a műveltségi igényeknek többféle *fokozatát* lehet megkülönböztetni, melyekre a polgáriskola megfelelő tagozódással tekintettel lehet, de a *teljes polgáriskolának* úgy kell szervezve lennie, hogy az e körbe eső legmagasabb műveltségi igényeket is kielégítse.»

Tehát *egy* olyan teljes polgáriskolát akar, mely a népiskola és középiskola közé eső hézagot egészen kitöltse, bár ezen egy teljes iskolában megenged fokozatbeli tagozódást.

Igen természetes álláspont az is, hogy a meglevő hézagot egészen ki akarja tölteni, s az is, hogy az azt kitöltő iskola egységét meg akarja őrizni. Az egységes szervezet előnyei annyira kétségtelenek, hogy csak is a föltétlen szükség kényszeríthet annak elhagyására. Itt ez a szükség nincs meg, a szükség csak egy tantervi tagozódást követel. Ez a tanmenet folytonosságában egy kis zökkenést okoz ugyan, de a részletes tanulmányi rend megállapításakor lehet módját találni, hogy a tagozódás követelményeinek kellő kielégítése mellett is a zökkenés minél kevésbbé legyen érezhető, hogy lehetőleg simán menjen át egyik tagozat a másikba. A reform tanulmányi részében itt kell majd a szervezőknek ügyeskedniök.

Mindezzel épen ellenkező törekvés nyilvánul a Közoktatási Tanács reformjavaslatában, a midőn az erőltetésig igyeckszik a két tagozat minél teljesebb különválasztására. Ez a része a javaslatnak, mely még különben helyesen ismerte föl a reform követelményeit, nézetem szerint teljesen el van hibázva.

Nem elégszik meg azzal, hogy kimondja, hogy «a négyosztályú polgáriskola tanterve aképen állapítandó meg, hogy... önmagában is egészet alkosson», a mi pedig *épen elég volna*, hanem *mesterséges választófalakat* emel a két tagozat elkülöní-

tésére. Külön állapítja meg az egyik és a másik tagozat célját, külön nevet ad nekik: a négy alsó osztályt «polgári iskolának», a három felsőt «felső polgáriskolának» nevezvén, sőt később kiadott tanterv-javaslatában az osztályok számozását sem viszi egytől hétig, hanem az ötödiknél újra kezdi egytől háromig; a tanárok képesítésében és javadalmazásában fokozati különbséget kíván, s végül, hogy semmi kétséget ne hagyjon a felől, hogy itt nem egy, hanem két iskoláról van szó, kimondja, hogy «a két intézet közös igazgatás alatt is állhat», a mely megengedés alatt az a suppositio rejlik, hogy a rendes eset a külön igazgatás volna.* A nagy elkülönítés után a két iskola nevében mégis meghagyott közös «polgári» jelző majdnem azt a hatást teszi az emberre, mintha csak azért hagyatott volna meg, hogy a hétosztályú polgáriskolát sürgető polgáriskolai tanársággal el lehessen hitetni, hogy ezen két iskolával a hétosztályú polgáriskola lesz megvalósítva.

Legkisebb bajt okozna az új «felső polgári iskola» név, mert az csak név. Ám legyen, ha dísznevet akarnak alkalmazni, a milyen van a *teljes* középiskolának is a *főgymnasium* meg *főreáliskola* névben, de alkalmazzák azt itt is a *teljes* polgáriskolára, arra, a melyikben mind a hét osztály megvan, nem pedig csupán a három felső osztályra. Az ilyen dísznév alkalmazását némely tekintetek a polgáriskolánál is igazolják s ezzel a fokozatbeli tagozódás is eléggé ki van fejezve.

Mélyen az iskola belső életébe vág azonban a tanári testület elkülönítése. Külön képesítésű és fizetésű tanárokat *egy* intézetben ismer ugyan Németország, de hát az ott van, s ott talán a megszokás hagyománya folytán össze is férnek egymással, de Magyarországon már egyszer a középiskoláknál megbukott az a kísérlet, mely azt a rendszert utánozni akarta, ugyan miért akarják még egyszer megbuktatni?! Ha már bizonyos, hogy a tanári testület harmonikus együttműködését gátolja az ilyen megkülönböztetés, akkor ugyan mi más lehet az ilyen intézkedés indoklására fölhozni egyebet, mint az iskolafentartók pecuniaris érdekeit? Ilyen elkülönülő tanári testületet tétélezve föl, csakugyan igaz van a javaslatnak abban, hogy a külön igazgatást tekinti a rendes esetnek, mert okosabb dolog a teljes elkülönítéssel megelőzni a surlódást, mint örökössé tenni egy iskola keretén belül.

* L. «M. Pæd.» 1898. évf. 549. és 550. oldalon.

Ha azután a külön igazgatás és külön tanári kar alatt külön életet él a két tagozat, hová lesznek az együttes továbbfejlődés biztosítékai? Külön úton fog az járni mindenik, a mint ezt intő példaként mutatja a kapcsolt kereskedelmi iskolák elválása. Az új «felső polgári iskolá»-ból is lehet majd a «szakszerű» elemek szaporításával «közigazgatási», «közgazdasági», vagy isten tudja mi-féle nevű szakiskola, a mely épen úgy, mint a mai felső kereskedelmi iskola sem kellő szakképzést, sem kielégítő általános képzést nem tud adni. Egy azonban bizonyos, hogy *nem lesz egy olyan iskola, mely az összes polgárság műveltségi szükségletének a képviselője és ápolója legyen.* Maga a javaslat már nemcsak megindult ezen fejlemény felé, hanem felsorolt intézkedéseivel már meglehetősen előre is haladt benne, azért az itt elmondottak nem jövődölések, azokat a fejleményeket ki lehet olvasni a javaslatból. A javaslat felső tagozatának «szakszerű iránya» nagyon is magán viseli a színét annak, hogy a tervezőknek nem egy teljes polgáriskola felső osztályai, hanem inkább a felső kereskedelmi iskola példája volt a szemük előtt.

A tagozódás tárgyalt szempontjai alapján arra a következtetésre lehet jutni, hogy a Közokt. Tanács javaslata ebben a tekintetben túlzásba ment. Ez a túlzás pedig nem ártatlan szépséghibája a javasolt szervezetnek, hanem káros irányba indítja a polgáriskola további fejlődését.

A szükségletnek megfelelő tagozódás a következő intézkedéseket kívánja meg, vagy engedi meg:

1. a négy alsó osztály tanterve aképen állapítandó meg, hogy önmagában is egészet alkosson;

2. négyosztályú polgáriskola magában is állítható;

3. a teljes (a javaslat szerint hétoosztályú) polgáriskola felső polgáriskolának nevezhető.

Ellenben elejtendő a javaslatból: a tanárok különböző fokú képesítése és javadalmazása, a külön igazgatás megengedése, a külön célkitűzés. Ez utóbbi helyett egységes cél gyanánt «a polgári osztály általános műveltségi szükségletének kielégítése» tűzendő ki, a melynek további értelmezése a következő cikk főadata leendő.

KOVÁCS JÁNOS.